

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.4.5>

ІЛОВА О.В.

**ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЯХ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**THE RIGHT TO ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES IN THE LEGAL POSITIONS
OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE**

Стаття присвячена аналізу юридичних позицій Конституційного Суду України в аспекті розуміння права на підприємницьку діяльність. А саме в контексті встановлення його юридичного змісту, обмежень та гарантій реалізації. Зокрема, розуміння порядку обмеження зайняття підприємницькою діяльністю для депутатів посадовців органів державної влади та органів місцевого. А також особливостей виконання державою обов'язку щодо забезпечення захисту конкуренції та недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції. Окремо аналізується зміст обов'язку держави захищати права споживачів. В статті наголошується що юридичні позиції Конституційного Суду України щодо реалізації права на підприємницьку діяльність слід умовно поділити на універсальні, тобто які стосуються загальних принципів реалізації та захисту прав людини, конституційних правил обмеження прав людини, зокрема і економічних; а також на юридичні позиції, які безпосередньо стосуються змісту, порядку реалізації, підстав обмеження права на підприємницьку діяльність. До першої групи юридичних позицій Конституційного Суду України відносяться позиції органу конституційної юрисдикції, які стосуються, перш за все, конституційних правил обмеження прав людини. Щодо другої групи рішень органу конституційної юрисдикції, то вони стосувалися змісту конституційного права на підприємницьку діяльність, особливостей реалізації в контексті забезпечення економічної конкуренції, обмеження реалізації, а також питань державного захисту прав споживачів. Зроблено висновок, що Конституційний Суд України як єдиний орган конституційного контролю в контексті забезпечення реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність забезпечує відповідність усіх нормативно-правових та нормативних актів положенням ст. 42 Основного Закону України, здійснює офіційне тлумачення положень юридичного змісту цього права, особливостей та обмеження його реалізації в контексті забезпечення економічної конкуренції, а також порядку виконання державою свого обов'язку щодо забезпечення захисту конкуренції та недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, а також державного захисту прав споживачів в контексті забезпечення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Ключові слова: право на підприємницьку діяльність, Конституційний Суд України, економічна свобода, юридичні позиції Конституційного Суду економічна конкуренція, права споживачів.

The article is dedicated to analyzing the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in the context of understanding the right to entrepreneurial activity. Specifically, it examines the legal content, limitations, and guarantees of its implementation. Particular attention is given to the restrictions on engaging in entrepreneurial activities for deputies, officials of state authorities, and local government bodies. It also explores the state's obligation to ensure the protection of competition, prevent abuse of monopoly power in the market, wrongful restriction of competition, and unfair competition. Additionally, the article delves into the state's duty to protect consumer rights. The article emphasizes that the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the implementation of the right to entrepreneurial activity can be conditionally divided into universal positions, which pertain to general principles of the realization and protection of human rights, constitutional rules for limiting human rights, including economic rights; and legal positions directly related to the content, conditions of implementation, and grounds for restricting the right to entrepreneurial activity. The first group of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine includes the positions of the constitutional jurisdiction body, primarily concerning the constitutional rules for limiting human rights. The second group of decisions of the constitutional jurisdiction body addresses the content of the constitutional right to entrepreneurial activity, specifics of its realization in the context of ensuring economic competition, limitations on its implementation, and issues of state protection of consumer rights. It is concluded that the Constitutional Court of Ukraine, as the only body of constitutional control in the context of ensuring the implementation of the constitutional right to entrepreneurial activity, ensures the compliance of all regulatory and legal acts with the provisions of Article 42 of the Fundamental Law of Ukraine, carries out the official interpretation of the provisions of the legal content of this right, the features and restrictions on its implementation in the context of ensuring economic competition, as well as the procedure for the state to fulfill its obligation to ensure the protection of competition and prevent abuse of monopoly position in the market, as well as state protection of consumer rights in the context of ensuring the strategic course for Ukraine to acquire full membership in the European Union.

Key words: *right to entrepreneurial activity, Constitutional Court of Ukraine, economic freedom, legal positions of the Constitutional Court, economic competition, consumer rights.*

Актуальність теми. Загальні засади економічної діяльності в Україні врегульовані на конституційному рівні. Гарантування на рівні Основного Закону принципів ринкової економіки, економічної багатоманітності, непорушності права приватної власності, свободи підприємницької діяльності, єдності та прозорості економічного простору є пріоритетним напрямом розвитку нашої держави. У науковій літературі право на підприємницьку діяльність визначається як можливість самостійно або разом з іншими особами здійснювати на власний ризик ініціативну діяльність, що ґрунтується на власних здібностях особи та використанні своїх або залучених ресурсів, яка спрямована на одержання прибутку, досягнення інших економічних та соціальних результатів [1].

Право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, закріплена у ст. 42 Конституції України та займає вагомe місце серед економічних прав. Дане право досить багатогранне і у взаємозв'язку з правом приватної власності складають правову основу ринкової економіки. Крім того, в ст. 42 Конституції встановлюються певні обмеження та гарантії його реалізації. Зокрема, встановлено обмеження щодо її зайняття для депутатів посадовців органів державної влади та органів місцевого. Також держава має забезпечувати захист конкуренції та не допускати зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію. Окремо наголошується на обов'язку держави захищати права споживачів.

Саме цих аспектів змісту конституційно-правового регулювання права на підприємницьку діяльність торкався у своїх рішеннях Конституційний Суд України, які мають важливе значення щодо механізму забезпечення та реалізації економічних прав осіб в Україні. Адже дійсно через конституційну юрисдикцію здійснюється особлива функція держави, на яку покладено обов'язки охороняти і захищати Конституцію України. У процесі здійснення конституційного правосуддя виявляється суть конституційних норм і окремих понять, що є умовою офіційного тлумачення

Конституції і законів України, забезпечується пріоритет і верховенство прав і свобод громадян у відносинах з державою [2]. Конституційний правопорядок відіграє важливу роль у розумінні цінностей прав і свобод осіб. Він дає можливість засвідчити і скласти уявлення про те, яку роль в Україні, як і в усіх конституційних країнах, де існує конституційне правосуддя, має фундамент правової і політичної культури суспільства як важлива гарантія забезпечення й охорони прав і свобод людини та громадянина [3].

Виклад основного матеріалу. Конституційні основи регулювання економічних відносин повинні включати тлумачення економічних прав і свобод Конституційним Судом України у залежності від змін, які диктує час і ринок. Адже поступове посилення ролі конституційних судів, зумовлене, зокрема, і наданням їм функції захисту основоположних прав людини, та одночасне зростання ролі такої функції, суттєво наблизило нашу державу до перетворення практики конституційних судів на своєрідне «право конституції» (американську модель «живої конституції») [4].

На наш погляд, юридичні позиції Конституційного Суду України щодо реалізації права на підприємницьку діяльність слід умовно поділити на універсальні, тобто які стосуються загальних принципів реалізації та захисту прав людини, конституційних правил обмеження прав людини, зокрема і економічних; а також на юридичні позиції, які безпосередньо стосуються змісту, порядку реалізації, підстав обмеження права на підприємницьку діяльність.

До першої групи юридичних позицій Конституційного Суду України відносяться позиції органу конституційної юрисдикції, які стосуються, перш за все, конституційних правил обмеження прав людини. Перш за все, це Рішення від 1 червня 2016 р. № 2-рп (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), в якому Суд підкреслив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [5].

Цілий ряд рішень Конституційного Суду України стосувалися питань розуміння принципу пропорційності в механізмі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Цей принцип в науковій літературі розглядається як спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу приватних та публічних інтересів, відповідно до якого цілі обмежень повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чий права обмежуються [6]. Конституційний Суд України у своїй практиці неодноразово торкався змісту принципу пропорційності і виходячи з розуміння його змісту визнавав норми права, що були предметом його розгляду, неконституційними. Наприклад, у своєму Рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару) КСУ стверджує, що інститут смертної кари «скасовує невід'ємне конституційне право на життя, що за Конституцією України не може підлягати жодним обмеженням, а також не відповідає цілям покарання, а мета її призначення за вироком суду залишилась юридично не визначеною», тобто порушує принцип пропорційності [7]. Також до розуміння принципу пропорційності орган конституційної юрисдикції звернувся у своєму Рішенні Конституційного Суду України від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001 (справа про заощадження громадян) в аспекті захисту від надмірного обмеження конституційного права власності. Зокрема він зазначив, що обмеження користування правом власності може бути виправдано суспільною метою, але не допускається його повна втрата. Виходячи з цього, КСУ визнав такими, що не відповідають Основному Закону положення закону, через «відсутність саме в законі конкретних етапів, термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності» [8]. В іншому своєму Рішенні у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 Суд вказав, що додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України [9]. Таким чином, як зазначають Т. Слінько та Є. Ткаченко призначення ідеї пропорційності як складової принципу верховенства

права проявляється в обмеженні втручання держави у права людини та збалансуванні публічних і приватних інтересів, через що цілі обмежень прав людини мають бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, права яких обмежуються [10].

Щодо змісту рішень Конституційного Суду України які безпосередньо стосувалися конституційного права на підприємницьку діяльність, то вони стосувалися його змісту, особливостей реалізації в контексті забезпечення економічної конкуренції, обмеження реалізації, а також питань державного захисту прав споживачів.

Щодо розуміння сутності права на здійснення підприємницької діяльності слід згадати Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Антимонопольного комітету України про офіційне тлумачення поняття «організація розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток», яке вживається в абзаці другому частини третьої статті 15 Закону України «Про поштовий зв'язок (справа про організацію розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток) №10-рп/2003 від 28.05.2003 у справі № 1-16/2003 [11], в якому Суд підкреслює, що «законодавець поряд із встановленням виключного права національного оператора на видання, введення в обіг, а також виведення з обігу поштових марок, маркованих конвертів і карток передбачив його виключне право на організацію їх розповсюдження, а не на розповсюдження саме тому, що розповсюдження виключно національним оператором поштового зв'язку поштових марок, маркованих конвертів і карток обмежує можливість їх придбання фізичними та юридичними особами, оскільки суттєво зменшує кількість продавців цієї продукції і тим самим ускладнює доступ до послуг поштового зв'язку». На думку КСУ, організація розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток включає в себе також дії національного оператора поштового зв'язку, котрі пов'язані зі створенням умов для розповсюдження зазначеної продукції та її реалізацією споживачам. Саме тому, маючи за законом виключне право на організацію розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток, національний оператор поштового зв'язку має повноваження також і на їх розповсюдження, тому що воно пов'язане з реалізацією ним власних послуг поштового зв'язку.

Разом з тим, орган конституційної юрисдикції підкреслює, що оскільки розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток безпосередньо не належить до послуг поштового зв'язку, які згідно з частиною першою статті 13 Закону України «Про поштовий зв'язок» надають оператори відповідно до законодавства України, то його можуть здійснювати інші юридичні та фізичні особи, які мають для цього певні умови і які уклали договори з національним оператором поштового зв'язку [12].

У своєму Рішенні № 6-р(П)/2022 від 22 червня 2022 року у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України Конституційний Суд України дійшов висновку, що в аспекті порушених у конституційній скарзі питань оспорюваний припис статті 1050 Цивільного Кодексу України не обмежує права Банку на отримання процентів як плати за користування кредитом. Відповідно, припис першого речення частини першої статті 1050 Кодексу не спричиняє й негативних наслідків для права Банку на ведення підприємницької діяльності. Щодо цього варто зазначити, що хоч ця справа безпосередньо не стосувалася саме права на підприємництво, проте дотично скаржник посилався на його порушення. Водночас, Конституційний Суд визначив про те, що вказане положення Цивільного кодексу України, а саме ст. 1050, яка стосується наслідків порушення договору позичальником, не спричиняє негативних наслідків для реалізації права на підприємницьку діяльність і це твердження є обов'язковим для інших осіб у однорідних спірних правовідносинах.

Питання забезпечення конкуренції на ринку та не допущення зловживання монополієм становив на ринку стосується цілий ряд рішень Конституційного Суду України. Зокрема, у Рішенні № 10-рп від 20 червня 2001 р. (справа про виплату і доставку пенсій та грошової допомоги), яке стосувалося питання конституційності ст. 11 Закону України «Про зв'язок» та окремих положень ст. 4 Закону України «Про підприємництво» щодо встановлення порядку виплати та доставки пенсій, грошової допомоги малозабезпеченим громадянам виключно державними підприємствами і об'єднаннями зв'язку, національний орган конституційної юрисдикції не знайшов твердження, що такий порядок порушує право на підприємницьку діяльність, обґрунтованим. Оскільки «держава, надавши це право, мала на меті, з одного боку, забезпечити соціальний захист найбільш незахищеної частини населення, для якої пенсії та грошова допомога є єдиним джерелом існування, а з другого – створити ефективний механізм виплати і доставки пенсій та

інших соціальних виплат громадянам». Крім того, «враховуючи гарантованість права на соціальний захист громадян, а також оплату державою доставки пенсій та грошової допомоги, держава має право визначати організації, які виконуватимуть цю функцію» [13].

Рішення Конституційного Суду України № 8-рп від 31 березня 2004 р. (справа про запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом окремих видів продукції). В цьому акті орган конституційного контролю не виявив порушення ст. 42 Конституції України в Указі Президента України «Про заходи щодо запровадження державної монополії у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів», оскільки він не містить положення, які б неправомірно обмежували конкуренцію, допускали недобросовісну конкуренцію у підприємницькій діяльності або зловживання монопольним становищем на ринку. Разом з тим закріплюючи у ст. 1 Указу державну монополію у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів чим фактично визначено вид та межі монополії в даній сфері діяльності, Президент України вийшов за межі своїх конституційних повноважень. Питання забезпечення конкуренції на ринку стосувалося і Рішення Конституційного Суду України № 10-рп від 15 квітня 2004 р. (справа про визначення мінімальної ціни на цукор). Зокрема, на думку Суду «запровадження мінімальної ціни на цукор не передбачають неправомірного обмеження конкуренції. Вони поширюються на виробників цукру різних форм власності. При цьому виробники цукру не позбавлені можливості конкурувати між собою у процесі реалізації цукру, встановлюючи ціну, максимально наближену до мінімальної ціни на цукор, яка визначена законом». Саме тому парламент України через встановлення механізму ціноутворення в бурякоцукровому комплексі реалізував свої повноваження щодо визначення правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання, що не порушує положення ст. 42 Конституції України [14].

В іншому своєму Рішенні № 2-рп від 24 березня 2005 р. у справі про податкову заставу Конституційний Суд України визнав законодавче поширення права податкової застави на будь-які види активів платника податків, яка перевищує суму податкового зобов'язання чи податкового боргу таким, що порушує положення ст. 42 Конституції України, оскільки може призвести до позбавлення такого платника не тільки прибутків, а й інших активів, ставлячи під загрозу його подальшу підприємницьку діяльність аж до її припинення [15].

Як слушно зауважують С. Глібок та О. Гречко зазначені в цих рішеннях органи конституційного контролю обмеження прав слугують гарантією забезпечення належного функціонування ринку, що створює сприятливі умови для діяльності підприємців [16].

Питання обмеження підприємницької діяльності депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування стосується Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини першої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». У цьому акті суд перевіряв конституційність положень даного закону щодо заборони особам, зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 4 закону, входити до складу органу управління підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. В контексті заборони права на заняття підприємницькою діяльністю орган конституційною юрисдикцією зазначив, що «Конституцією та законами України для посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування встановлені певні правила поведінки, у тому числі й окремі обмеження щодо їх позаслужбової діяльності. Такі обмеження є конституційно обґрунтованими, оскільки деякі види діяльності цих осіб за межами їх служби об'єктивно можуть зумовити ситуацію, несумісну з належним виконанням ними службових обов'язків через виникнення конфлікту інтересів». Для цього держава запроваджує правові механізми, які запобігають конфлікту інтересів або забезпечують його врегулювання в разі виникнення. Зокрема через це в Основному Законі встановлено обмеження щодо позаслужбової діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування, перш за все це підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Саме тому Конституційний Суд України прийшов до висновку, що дійшов висновку, що заборона посадовим та службовим особам органів публічної влади, зазначеним у ст. 4 Закону входити до органів управління підприємств або організацій, що мають на меті одержання прибутку, до складу яких входять посадові особи, які виконують свої обов'язки на постійній основі на підставі цивільно-правових чи трудових договорів (контрактів), не суперечить Основному Законі [17].

Також у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ Україна» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 23 березня 2017 року № 1989-VIII [18], згідно з якими «нараховані та сплачені за період проведення антитерористичної операції суми плати за землю відповідно до статей 269-289 цього Кодексу за земельні ділянки, розташовані на тимчасово окупованій території та/або території населених пунктів на лінії зіткнення, та/або території проведення антитерористичної операції, не підлягають поверненню на поточний рахунок платника податку, не спрямовуються на погашення грошового зобов'язання (податкового боргу) з інших податків, зборів, не повертаються у готівковій формі за чеком у разі відсутності у платника податків рахунка в банку». Конституційний Суд визнав неконституційними вказані спірні положення з урахуванням принципу добросовісного врядування та зазначив, що така практика негативно позначається на економічній свободі та розвитку підприємницької діяльності в Україні, а також на інвестиційному кліматі в державі. Окремо при цьому підкресливши, що хоча конституційно-правовий зміст поняття економічної свободи не передбачає отримання конкретних результатів від здійснення економічної діяльності, однак він включає і захист від ризиків, пов'язаних зі свавільними, непередбачуваними й необґрунтованими рішеннями та діями органів публічної влади, зокрема щодо податкового регулювання.

На теперішній час більшість рішень стосовно питань реалізації та захисту конституційних прав і свободи людини Конституційний Суд України виносить за результатами розгляду конституційних скарг. Така форма звернень як конституційна скарга є практичним елементом гарантії захисту права на здійснення підприємницької діяльності. Адже якщо громадянин вважає, що його право на здійснення підприємницької діяльності порушено через дії органів влади чи нормативно-правові акти, він може звернутися до Конституційного Суду зі скаргою після вичерпання усіх національних юридичних способів захисту та якщо застосований в остаточному судовому рішенні в справі закон, на думку особи, є неконституційним.

На думку В.В. Остапенко значення конституційної скарги полягає у тому, що вона безумовно є додатковою важливою гарантією у механізмі судового захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Можливість осіб звертатися до органу конституційної юрисдикції сприятиме зміцненню демократії та громадянського суспільства, адже даний інститут стане однією з форм громадського контролю за владою, який надасть можливість громадянину бути не лише спостерігачем, але й активним учасником формування правової політики держави. Крім того, запровадження даного виду скарги дасть новий поштовх у розвитку доктрини щодо майбутнього механізму її реалізації [19]. Конституційна скарга дає змогу захистити не тільки права особи, яка звертається з конституційною скаргою, а й усіх осіб, на яких поширюється дія закону чи іншого нормативно-правового акту, конституційність якого оспорується, конституційної юстиції [20]. Тобто, Рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційних скарг мають визнання нормативно-правових актів неконституційними, тобто фактично змінюють правове регулювання спірних правовідносин та забезпечують верховенство Конституції.

Загальною метою органічних основних законів є обмеження державної влади, запровадження конституційної скарги дозволяє індивіду обмежувати державу в більш різноманітний, варіативний спосіб. Простіше кажучи, індивідуальна конституційна скарга дозволяє здійснитися конституційному призначенню як такому та аксіомам конституціоналізму в цілому [21].

Конституційна скарга є ефективним засобом захисту права на здійснення підприємницької діяльності, оскільки вона дозволяє: визнати неконституційним закон (його окремі положення), який порушує права та свободи підприємців та виключити можливість подальшого застосування такого закону, створити умови для легальної та ефективною підприємницької діяльності. Дійсно, можливість фізичних та юридичних осіб (окрім юридичних осіб публічного права) здійснювати захист своїх прав від порушення шляхом застосування неконституційного закону є важливою додатковою юридичною гарантією.

В цьому аспекті слід згадати Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2023 року № 9-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів), яке стосується захисту прав споживачів, передбаченого положенням ч. 4 ст. 42 Основного Закону.

В цьому акті орган конституційного контролю приходять до висновку, що «дієвий та ефективний захист прав споживачів є одним зі способів виконання державою її головного конституційного обов'язку – утверджувати й забезпечувати права і свободи людини». Виконуючи обов'язок, передбачений ч. 4 ст. 42 Конституції України, держава повинна забезпечити ефективне функціонування механізму контролю за якістю та безпечністю товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг на підставах, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України.

Конституційний Суд України наголошує на тому, що заходи задля запобігання порушенням законодавства про якість та безпеку товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг мають бути стримувальними. Саме тому санкція, що її може бути застосовано до суб'єкта підприємницької діяльності як захід юридичної відповідальності за порушення прав споживачів, зокрема щодо якості та безпечності товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг, має бути дієвою та ефективною в контексті стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності до додержання вимог законодавства України про якість та безпечність товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг.

Саме тому положення закону про посилення юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності за порушення законодавства про безпеку нехарчових товарів та продукції, має правомірну мету – забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Разом з тим в аспекті розуміння принципу пропорційності щодо досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства у високому рівні захисту прав споживачів та потребою захисту одного з основоположних прав особи – права власності, – Конституційний Суд України прийшов до висновку, що положення Закону № 2735 не створює умов для досягнення під час правозастосування такого справедливого балансу, оскільки оспорюваний припис покладає на особу індивідуальний і надмірний тягар, а отже, є підґрунтям для надмірного втручання держави в гарантоване ст. 41 Конституції України право власності [22].

Питання виконання державою обов'язку захисту прав споживачів стосується також Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). Орган конституційної юрисдикції наголошує, що в контексті забезпечення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі є обов'язковим забезпечення високого рівня захисту прав споживачів через створення та функціонування механізму здійснення та захисту прав споживачів. Одним з ключових елементів цього механізму захисту є ефективний судовий захист прав споживачів.

Конституційний Суд України підкреслив на важливості дотримання Верховною Радою України при ухваленні законів, які змінюють регулювання процесуальних відносин за участю споживачів, принципу юридичної визначеності, в аспекті передбачуваності, умотивованості та послідовності в нормативному врегулюванні суспільних правовідносин.

Конституційний Суд України прийшов до висновку, що п. 5 ч. 6 ст. 19 Кодексу, за яким до категорії малозначних справ віднесено справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, не відповідає вимозі юридичної визначеності, конституційним приписам (зокрема, положенням ч. 4 ст. 42 Конституції) і міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення високого рівня захисту прав споживачів [23].

Отже, на підставі вищезначеного, можна стверджувати, що Конституційний Суд України як єдиний орган конституційного контролю в контексті забезпечення реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність забезпечує відповідність усіх нормативно-правових та нормативних актів положенням ст. 42 Основного Закону України, здійснює офіційне тлумачення положень юридичного змісту цього права, особливостей та обмеження його реалізації в контексті забезпечення економічної конкуренції, а також порядку виконання державою свого обов'язку щодо забезпечення захисту конкуренції та недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, а також державного захисту прав споживачів в контексті забезпечення стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Колісник В. П. Право на підприємницьку діяльність. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 4 : Конституційне право / Редкол. : Ю. Г. Барабаша (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2024. 731 с.
2. Конституційна юрисдикція і конституційне судочинство в Україні (навчально-методичний посібник) / А.О. Селіванов. К. : Логос, 2009. 36 с.
3. Селіванов А. Конституційне правосуддя в ім'я Миру та Справедливості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 5-6. С. 107–114.
4. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.
5. Рішення від 1 червня 2016 р. №2-рп (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). *Вісник Конституційного Суду України*. 2016 р., № 6, стор. 60.
6. Погребняк С. П. Основоволожні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Х : Право. 204 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99. *Офіційний вісник України*. 2000. № 4. Ст. 126.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» за конституційним зверненням Воробйова В. Ю., Лосєва С. В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) від 10 жовтня 2001 року № 13-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 42. Ст. 1895.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. *Офіційний вісник України*. 2012, № 3, стор. 55, ст. 100.
10. Слінько Т.М., Ткаченко Є.В. «Право конституційної держави і критерій конституційності актів державних органів». *Право у сучасному політичному житті України*. Монографія. Наукове видання. К. Логос. 2020.
11. Рішення Конституційного Суду України №10-рп/2003 від 28.05.2003 у справі № 1-16/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-03>.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Антимонопольного комітету України про офіційне тлумачення поняття «організація розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток», яке вживається в абзаці другому частини третьої статті 15 Закону України «Про поштовий зв'язок» (справа про організацію розповсюдження поштових марок, маркованих конвертів і карток) від 28 травня 2003 року № 10-рп/2003 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-03>.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 11 Закону України «Про зв'язок» та окремих положень статті 4 Закону України «Про підприємництво» (справа про виплату і доставку пенсій та грошової допомоги) № 10-рп від 20 червня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001 р., № 26, стор. 94, ст. 1183.
14. Рішення Конституційного Суду України №10-рп від 15 квітня 2004 р. у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 11 Закону України «Про зв'язок» та окремих положень статті 4 Закону України «Про підприємництво» (справа про виплату і доставку пенсій та грошової допомоги). *Офіційний вісник України*. 2004 р., № 17, стор. 100, ст. 1199.
15. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп від 24 березня 2005 р. у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок

погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу). *Офіційний вісник України*. 2005. № 13, стор. 299, стаття 674.

16. Глібо С.В., Гречко О. В. Конституційні гарантії права на підприємницьку діяльність. *Право та інноваційне суспільство*. № 2 (15). 2020. С. 152-160.

17. Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 6-рп/2012 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини першої статті 7, пункту 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». *Офіційний вісник України*. 2012 р., № 23, стор. 44, стаття 888.

18. Рішення Конституційного Суду України від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019 у справі № 3-391/2018(6048/18 URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/380507_380572

19. Остапенко В.В. Конституційна скарга у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Форум права*. 2016. № 4. С. 240–251.

20. Турченко О.Г., Кулявець О.С. Рішення Конституційного Суду України у справах за конституційними скаргами як засіб вдосконалення законодавства та забезпечення верховенства конституції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С.90-93

21. Берестова І. Е. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2018. С. 154–159.

22. Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2023 року № 9-р(ІІ)/2023 у справі за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів). *Офіційний вісник*. 2023 р., № 105, стор. 379, ст. 6311.

23. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(ІІ)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). *Офіційний вісник*. 2024 р., № 6, стор. 76, стаття 285.

УДК 342.76

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.4.6>

ХМІЛЬ Д.І.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ СВОБОДИ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL REGULATION OF RESTRICTIONS ON FREEDOM OF MOVEMENT IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правових обмежень свободи пересування в Україні під час воєнного стану. Розглянуто право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, а також право вільно залишати територію України, які закріплені в Конституції України. Досліджено норми закону «Про правовий режим воєнного стану» та підзаконні акти, які встановлюють комендантську годину, особливий режим в'їзду і виїзду, обмеження на вибір місця перебування та проживання. Проаналізовано обмеження перетину державного кордону громадянами України, введені в умовах воєнного стану. Підкреслено важливість дотримання принципу пропорційності, який полягає в знаходженні